

ВІДГУК
на кандидатську дисертацію Кульбіді Лесі Сергіївни
«Просторово-часові зміни агроландшафтів Середнього Побужжя»,
представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду К. 32.051.08
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
зі спеціальності 11.00.11 – конструктивна географія
та раціональне використання природних ресурсів

Дисертаційна робота Л.С. Кульбіді присвячена дослідженню, розробці та обґрунтуванню конструктивно-географічних засад просторово-часових змін агроландшафтів Середнього Побужжя, що наразі відноситься до рівня актуальних питань організації збалансованого природокористування та подальшого вдосконалення теорії й методики антропогенного ландшафтознавства. Представлена робота є ґрунтовним дослідженням процесу формування, використання, можливих трансформацій стану агроландшафтів Середнього Побужжя, що є важливим для подальшого проведення та планування землекористування в регіоні, вироблення ефективних рекомендацій щодо зниження антропогенного навантаження та відновлення агроландшафтів до продуктивного стану їх функціонування у лісостеповій зоні.

Виходячи з поставленої мети дослідження: оцінити вплив сільськогосподарського землекористування на стан природних ландшафтів (у сучасному та в історичному аспекті), запропонувати шляхи та заходи оптимізації їх стану, автор успішно розв'язала завдання, які відзначаються новизною.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою науково-дослідницьких робіт відділу ландшафтознавства Інституту географії НАН України, зокрема державних тем: «Принципи, критерії та методи оцінювання ландшафтів для оптимізації природокористування в Україні», «Методологія і методика дослідження ландшафтів, як основи земельного кадастру України», а також з тематикою програм Вінницької обласної Ради: «Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року», «Програма збереження та відтворення родючості ґрунтів земель державної форми власності у Вінницькій області на 2018-2022 роки».

Розроблені у дисертації теоретичні аспекти, історія сільськогосподарського землекористування та тенденції змін ландшафтів Середнього Побужжя було впроваджено у навчальний процес кафедри географії природничо-географічного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, зокрема під час розробки та викладання навчальних дисциплін «Природнича географія Поділля», «Географія Вінницької області», «Антропогенне ландшафтознавство» та «Основи конструктивної географії».

Мета наукової роботи Л.С. Кульбіді цілком узгоджена з темою дослідження, а зазначені і розв'язані завдання відповідають меті повністю. Об'єкт і предмет дослідження загалом співвідносяться один з одним. Методологія і методика дослідження є конструктивно-географічними за змістом, логічні і цілком зрозумілі. Наукова новизна полягає: у встановленні різночасових ландшафтних структур території Середнього Побужжя; реконструкції природних ландшафтів ключової ділянки – басейну р. Десна станом на ХІХ та ХХ ст. та укладено відповідні карти; визначено просторово-часові зміни природних ландшафтів території за 100 років (1869-1969 рр.); укладено карту агроландшафтів ключової ділянки басейну р. Десни та карту структури сучасного землекористування. Удосконалено: методику використання терміну «агроландшафт» під час дослідження сільськогосподарських земель; дослідницькі принципи виявлення історичних особливостей використання агроландшафтів. Подальший розвиток отримали наукові засади історико-ландшафтознавчого аналізу основних чинників та процесів формування й розвитку агроландшафтів.

У цьому, власне, і полягає практичне значення виконаної роботи.

Особистий внесок здобувача у реалізацію зазначеної мети і завдань відповідно теми роботи значний. Апробація основних результатів дисертаційного дослідження здійснювалася упродовж 2006-2019 рр. (участь здобувача у роботі Всеукраїнських з'їздах екологів, конференціях різного рівня, наукових семінарах, публікаціях матеріалів у фахових виданнях).

В основному змісті роботи автором у логічній послідовності викладені теоретико-методологічні засади конструктивно-географічного дослідження агроландшафтів, виконаний аналіз поняття агроландшафту. Обґрунтована сучасна структура ландшафтів Середнього Побужжя, яка сформувалася в результаті взаємодії всіх природних і антропогенних чинників і компонентів ландшафтогенезу.

Користуючись укладеними картами давніх ландшафтів 1869 р. та ландшафтів ХХ ст. станом на 1969 р. ключової ділянки дослідження визначено їх трансформації внаслідок зростаючого антропогенного впливу – сільськогосподарського землекористування.

Порівняльний історико-географічний аналіз процесу столітньої трансформації агроландшафтів Середнього Побужжя дав змогу простежити зміни природних комплексів як внаслідок їх природного розвитку, так і в результаті людської діяльності.

Історико-еволюційна характеристика землекористування свідчить, що домінуюча роль у виникненні, становленні структурної організації агроландшафтів Середнього Побужжя належить антропогенним чинникам, які мають тенденцію до посилення їх впливу протягом останніх століть.

У межах території дослідження визначені основні типи агроландшафтів: плакорно-рівнинний (орні землі); балковий (пасовища, сінокоси); терасовий (ліси, пасовища); схилово-улоговинний (сади, пасовища, сінокоси); схиловий (сади, пасовища, сінокоси); заплавний (пасовища, сінокоси) та відображено їх поширення на карті агроландшафтів еталонного басейну території дослідження.

Зазначено, що в сучасних умовах землекористування тенденція до збільшення площі орних земель залишиться й надалі.

Автором науково обґрунтовано, що поліпшення структури агроландшафтів Середнього Побужжя може проходити кількома шляхами за рахунок зменшення площ польових ландшафтів до науково обґрунтованих оптимальних розмірів, зміни структури; поступового відновлення

мікрокліматичних та гідрологічних умов шляхом наближення до оптимального співвідношення між лісом і полем у межах досліджуваної території.

Реальним інструментом оптимізації використання земель, нового впорядкування території та регулювання земельних відносин, за свідченням автора, може бути тільки землеустрій (в першу чергу сучасний реальний земельний кадастр), який повинен забезпечувати перехід до нового земельного ладу з новими формами господарювання, землеволодіння і землекористування.

Заслуговує на увагу перший розділ дисертації, де з позицій конструктивно-географічних досліджень виконаний аналіз чинних науково-методичних і прикладних розробок за предметом і об'єктом дослідження, обґрунтована стратегія дослідження.

Варто зазначити, що Леся Сергіївна обґрунтувала поняття агроландшафту та концепцію дослідження просторово-часових змін агроландшафтів Середнього Побужжя, тобто території, яка належить до районів давнього освоєння, що у подальшому, безперечно, сприятиме формуванню стратегії розвитку землекористування у регіоні.

У другому розділі автором з'ясовано, що дослідження просторово-часових змін агроландшафтів Середнього Побужжя з другої половини ХІХ ст. до 1969 р., дають змогу одержати базові матеріали для виявлення трансформацій ландшафтної структури досліджуваної території за цей час. Визначено віковий хід, характер і динаміку просторово-часових змін агроландшафтних комплексів ключової ділянки – басейну річки Десни для екстраполяції на аналогічні ландшафти Середнього Побужжя. Просторовим об'єктом визначено і вивчено агроландшафти на рівні місцевостей та окремих урочищ – як природно-сільськогосподарські геосистеми, що сформувалися в межах природного ландшафту внаслідок його землеробського освоєння та в яких природна і виробнича підсистеми створюють агроландшафт і забезпечують оптимальні умови вирощування сільськогосподарських культур.

В процесі вирішення поставлених завдань виконано низку взаємопов'язаних підходів, принципів і методів дослідження.

Аналізуючи історію сільськогосподарського землекористування Середнього Побужжя Л.С. Кульбіда зазначає, що сільськогосподарські ландшафти пройшли складний і тривалий час формування коли домінуюча роль у їх виникненні, становленні структурної організації належала антропогенним чинникам, які істотно змінювалися упродовж останніх століть.

Третій розділ є аналітичним за змістом й дозволяє ознайомитись із ландшафтними комплексами досліджуваної території станом на ХІХ та ХХ ст., віковими просторово-часовими змінами агроландшафтів. Зазначено, що структура ландшафтів Середнього Побужжя сформувалася в результаті взаємодії всіх природних чинників і компонентів ландшафтогенезу, зокрема – текто- і геоморфогенних, клімато- і біогенних, але після розорювання земель та переходу у сільськогосподарські ландшафти переважаючими стали антропогенні чинники, активний вплив яких посилюється з розвитком виробничих форм діяльності. Охарактеризовано типові агроландшафти Середнього Побужжя.

Цінність четвертого розділу полягає в обґрунтуванні стану агроландшафтів, визначенні напрямів поліпшення структури сільськогосподарських угідь агроландшафтів Середнього Побужжя, виявленні тенденцій спрямованості трансформації та складено прогноз можливого стану й функціонування ландшафтів території дослідження, викликаних потребами ефективного землекористування та охорони ландшафтного різноманіття.

Висновки є цілком аргументованими та узагальнюють проведення наукового дослідження.

Основні положення дисертаційної роботи не викликають заперечення. Їх вірогідність була забезпечена системним аналізом теоретичного та емпіричного матеріалу, методологічно-методичною позицією автора. Разом із тим, по суті роботи, можна висунути окремі зауваження та питання до автора, а саме:

- 1) у п. 2.2 «Фізико-географічна характеристика Середнього Побужжя» представлена карта «Вміст гумусу в ґрунтах Вінницької області» (рис. 2.5). Складається враження, що вміст гумусу обмежений адміністративними межами районів.

2) У п. 2.3 «Історія сільськогосподарського землекористування в Середньому Побужжі» доцільно було б більш чітко визначити періоди освоєння території та, відповідно, сільськогосподарського землекористування з притаманними їм рисами.

3) У п. 3.1 «Ландшафтні комплекси Середнього Побужжя в ХІХ столітті», характеризуючи історичні етапи освоєння ландшафтів, автор не вказує на джерела (с. 76-78), імовірно це є результат власних досліджень. Доцільно було б порівняти періодизацію освоєння територій та ландшафтів, розроблену провідними географами.

4) Для характеристики кліматичних умов місцевості (с. 54-55) автор посилається на праці В.М. Бабіченко (1984), І.М. Півошенка (1995), В.М. Піщолки (1995), Г.С. Ратушнюка (1991), хоча є б більш пізніші видання. Варто було б використовувати показники місцевих метеорологічних станцій, а не лише посібник «Фізико-географічне районування Подільських областей» (Л.І. Воропай та ін., 1975)

5) Можливо, характеризуючи рельєф, геоморфологічну будову, клімат, гідрологічну мережу території дослідження (с. 48-60), варто було б використати відповідний картографічний та графічний матеріал.

6) Ознайомлення з дисертацією виявило, що у тексті зустрічаються окремі технічні, стилістичні та граматичні помилки, а саме:

- «слабкі кліматичні обмеження» – варто вживати «незначний, несуттєвий кліматичний вплив»; «слабка засоленість» – «незначна засоленість»; «антропогенові відклади» – «антропогенні відклади»; «у цілому», «в цілому» – доцільно вживати «загалом», «таким чином»; «при дослідженні», «при землекористуванні» – відповідно «під час, у результаті дослідження», «для потреб землекористування»; «в тому числі» – «серед яких», «зокрема», «включно»; «ряд проблем», «ряд матеріалів» – відповідно «низка проблем», «певна кількість матеріалів», «окремі матеріали»; «підстилаюча поверхня» – «підстильна поверхня»;

- мають місце незначні помилки у оформленні списку використаних джерел та картографічних матеріалів.

Однак, вказані недоліки не зменшують позитивне враження про роботу і не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження, а можуть бути враховані у подальшій роботі над поставленим науковим питанням. Вони не впливають на загальну оцінку виконаної роботи, яка є самостійним, цілісним, оригінальним і завершеним результатом наукового пошуку здобувача.

Загальний висновок: дисертація «Просторово-часові зміни агроландшафтів Середнього Побужжя», виконана на належному науково-теоретичному і практичному рівнях, відповідає за змістом та оформленням сучасним вимогам такого типу робіт, а її автор, Кульбіда Леся Сергіївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів.

21 серпня 2020 р.

Офіційний опонент:
кандидат географічних наук, доцент
кафедри географії та методики її навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

О.І. Ситник

Підпис офіційного опонента
Ситника О.І. засвідчую

В.о. ректора Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини,
кандидат історичних наук, доцент

О.В. Дудник